

Jón Pétursson læknir og ritverk hans II

Örn Bjarnason, heimilislæknir og fyrrum ritstjóri Læknablaðsins

Fyrri hluti þessarar greinar birtist í aprílblaðinu: *Læknablaðið* 2011; 97: 245-7.

Grein þessi er að stofni til erindi sem höfundur flutti 20. febrúar 2010 í Þjóðarboðhlöðu á málþingi Félags um átjándu aldar fræða undir yfirskriftinni: *Læknávisindi og heilbrigðismál á 18. og 19. öld.*

Lækningabókin og ritskoðun yfirvalda

Riti Jóns Péturssonar um iktsýkina¹² fylgir formáli eftir Jón Árnason, staðarhaldara á Hólum (dagsettur 23. febrúar 1782), þar sem oconomus Hoolensis getur þess, að nú hafi Jón Pétursson

utan og innan lands reyndur að lærdómi og nákvæmni við sjúka, samantekið eina lækningabók, er inniheldur útskýring á almennustu sjúkdómunum, og ræður til innlendra meðala, og þeirra sem minnstum dírleika fást kunna frá apóthekinu. Þessa sína lækningabók mundi velnefndur Auctor af hendi láta til þrykkingar, almennungi til nota, mundi ég og, í tilliti til sama, láta bókina þrykkja, ef vissi ég hana svo útgengilega, að skaðlaus yrði, og prentverkið væri undir minni hendi framvegis.

Árið eftir sótti Jón Pétursson um að lækningabók hans yrði prentuð og í umsögn sinni til kanselísins í Kaupmannahöfn 26. september 1783 sagði Hálfán stiftprófastur Einarsson að lækningabókin myndi koma að góðu gagni og ætti best við að hún yrði prentuð á Hólum.⁴ Sá var hængur á að í júní 1783 hófust Skaftáreldar og þeim fylgdu hörmungarnar miklu, Móðuharðindin.

Í bréfi til rentukammersins dagsettu 23. september 1785 segist Stefán amtmaður Þórarinsson hafa beðið Jón Pétursson lækni um að þýða lækningabók sína eða láta hann hafa handritið. Með fylgja uppköst, bréf frá Jóni lækni Péturssyni til konungs og bréf frá Árna biskupi Þórarinssyni.¹⁵

Í bréfi Jóns Eiríkssonar (1728-1787) konferensráðs til Árna Þórarinssonar (1741-1787) biskups á Hólum, dagsettu 2. júní 1786, segir: „Illa var, að við eigi í fyrria haust fengum translationina af lækningabók Jóns Péturssonar. Svo hefði það mál nú verið refererað kóngi. – Eldskrif hans eru hér undir censur ...“¹⁴ Þarna var Jón Pétursson kominn í svipaða stöðu og síra Jón Steingrímsson og frændunum skyldi refsað.

Um eldskrifin (Chirurgi Jon Petersens Afhandling om Ildrøgens kiendeligste Virkninger af Ildsprudningen 1783 saa vidt Norder-Island Angaaer), sem voru í ritskoðun, fjallaði Magnús Stephensen (1762-1833) í bréfi til rentukammersins í Kaupmannahöfn, dagsettu 24. Júní 1786.¹⁶

Jón Steffensen ritar athugasemd í próförk af *Læknum á Íslandi* (1944), sem varðveitt er í sérsafni hans í Þjóðdeild Þjóðarboðhlöðu: „Jeg hef ljósrit af [bréfinu], en hef hvergi rekist á þetta rit Jóns Péturssonar.“

Líklega verður aldrei í ljós leitt hvað olli óvild stjórnvalda, en eitt er víst að útgáfan var stöðvuð og þegar ekki varð úr því að Jón fengi lækningabók sína prentaða notaði hann tvo fyrstu kapitúlana í grein um Orsakir til sjúkdóma á Íslandi sem hann birti í *Riti Lærdómslistafélagsins* árið 1891¹⁷ og árið 1794 birti hann í sama riti grein Um líkamlega viðkvæmni.¹⁸

Erla Dóris Halldórsdóttir, sagnfræðingur og hjúkr-unarfræðingur, sem er að kanna starfsferil Jóns Péturssonar, hefir bent mér á gögn sem hún hefir nýlega fundið:

1. Bréf dagsett 10. júlí 1795 (endurritað af Jóni Sveinssyni landlækni). Þar segir Jón Pétursson frá því að hann geti hvorki ferðast, skrifað né lesið vegna mikillar sjóndepru. Segir hann að „þoka er æði mikil á því, aftur, svolítið get lesið gleraugnalaust af góðum stíl, litla stund, svo sem Guðspjall, þó fæ ég þá verk í það; aldrei má ég lengi skrifa í rúmi.“ Segist hann jafnframt hafa ásett sér ferð suður en þar sem hann „þori hvorki né þoli sterkum vindi né sandfoki að mæta auga míns vegna, jafnvel þótt nú sé það með betra móti“ hafi hann hætt við þá ferð.¹⁹

2. Bréf dagsett 7. júlí 1795 frá Jóni Sveinssyni landlækni til Ólafs Stefánssonar stiftamtmanns, þar sem hann tilkynnir honum að Jón Pétursson fjórðungslæknir í Norðlendingafjórðungi hafi óskað eftir aðstoðarlækni vegna sjóndepru sinnar og mælir með að Ari Arason verði ráðinn. Ari hafði numið læknisfræði hjá Jóni Sveinssyni frá sumri 1789 og tók próf hjá landlækni 1794. Hann var síðan aðstoðarlæknir í Nesi þar til stiftamtmaður staðfesti 8. september 1795 að hann væri skipaður aðstoðarlæknir Jóns Péturssonar.¹⁹

Þá hefir Erla Dóris vakið athygli mína á því að Ari Arason hafi verið settur læknir í Norðlendingafjórðungi 18. júlí 1801. Jón Pétursson hefir því verið í veikindaleyfi þegar hann fór í sína síðustu vitjun eins og nú skal greint frá:

Haustið 1801 „hafði Magnús Stepensen jústizráð verið mjög vanheill; sendi hann því norður að Viðvík til Jóns [Péturssonar]. Brá hann við skjótt og reið suður, en bað ferðamenn, er hann mætti á leiðinni, að bera kveðju ekkjunní í Viðvík. Þá er hann kom að Reykholti, var hann heill og hraustur um kveldið að því merkt varð, en fannst örendur í rekkju sinni um morguninn eftir ...“²³ hinn 9. október 1801. „Jón hafði ritað ráð þau er hann ætlaði að hafa Magnúsi til heilsuþótar og voru þau höfð undir umsjá Hallgríms Bachmanns frá Bjarnarhöfn, því hann var þá sóktur vestur og kom að liði.“³

Hér hefði hæglega getað orðið endir þessarar útgáfusögu, en sem betur fer tók málið heillavænlegri stefnu.

Heiðruðu landsmenn

Á þessum orðum hefst ávarp Jóns Thorsteinsen landlæknis, dagsett 26. júní 1829, sem birt var í *Lækningabók fyrir almúga* þegar hún kom loksins út í Kaupmannahöfn árið 1834. Landlæknir segir að Jón Pétursson hafi í bók sinni um iktsýkina

Þakkir

Dr. med. Henrik R. Wulff, fyrrum prófessor í klínískri ákvarðanatöku og heimspeki læknisfræðinnar við Kaupmannahafnarháskóla, er þökkúð öflun gagna sem ekki var aðgangur að hér á landi.

teingt þarvið kapitula, innihaldi af lækningabók þeirri, sem hann hafði skrúset, frá því hann kom hingað til lands 1772 ... Bók þessa ... endurbætti hann eftir hendinni, eins og lækningatilraunir hans gáfu honum efni til, uns hann deyði ... 1801. ... Sökum þess, að einginn gaf sig fram, er hvetti til prentunar nefndrar bókar, lá hún í dá, uns Bókþrykkjari [Guðmundur] Schagfjörð og Apothekarasveinn Haldór Arnason öðludust, sá fyrri afskrift bókarinnar, en hinn aðalritið, sem afritaði það 5 eða 6 sinnum fyrir vini sína. Árið 1828 kom þessum saman um að útgefa þessa á prent, og til til að gjöra hana sem fullkomnasta, feingu þeir Landlæknir Thorsteinsen til að lesa hana í gegnum, og lagfæra hvað áfátt vera kynni, en embættis annir hans leyfðu honum ekki tómt til, að gjöra það svo vel, sem hann vildi. Þessa vegna fengu þeir Schagfjörð og Haldór Arnason, þeim æfða og lærða Handlækni S[veini] Pálssyni, til allrar umbótar þeirrar, er honum væri möguleg, hvað hann trúliga gert hefir, er sést af skírningargreinum hans í bók þessari ...

Boðslistar voru útsendir til allra presta í landinu, en komu fátækir tilbaka, og nokkrir aldrei. Auk þessa kom þá bilting í Prentverks stjórnina hér: Conferenciráð Stephensen frásagði sér hana framvegis, uppsagði Schagfjörð þjónusu við það verk og veik honum á burt, en Haldór missti sjón sína og yfirgaf Apótekið. Ímillitið sendu þeir bónarbréf sitt til Heilbrigðisráðsins í Kaupmannahöfn, leiðbeindu með vitnisburði Landlæknis um bókarinnar nytsemi fyrir almenning, um leyfi til að láta hana á prent út ganga ...¹²

Det Kongelige Sundheds-Collegium skrifaði landlækni 5. maí 1829 á þá leið að þar sem stofnunin þekki ekki til bókarinnar verði ekki dæmt um gildi hennar. Talið sé að ekkert mæli gegn því að bókin verði látin á þrykk út ganga, þar sem landlæknir hafi yfirfarið hana og komizt að raun um að hún sé við hæfi og nýtsamleg og að auki sé ekkert við innsend recept að athuga.¹²

Næst á eftir ávarpi Thorsteinsens landlæknis er örstutt kveðja:

Þar eg hefi þess nú var orðið, að síðan áðurnefnd boðsbref út komu, enn þótt svo fáir teiknuðu sig, sem kaupendur, á því tímabili, hafa þó margir frétt eftir, hvort þessi ecki mundi útkoma; margir hafa einnig í ljósi látið laungun sína til að eignast hana; svo hefi eg, ecki í ábata von, því útgáfa bókarinnar kostar mig ærna peninga, heldur framar rækt og elsku til landa minna, keypt af Schagfjörð og H[aldóri] Arnasyni, forlagsrétt þeirra til að útgefa bókina á minn eiginn kostnað, og þarvið hleypt mér í verulegar skuldir. En – vonin, heiðruðu landar! gleður mig, að þér bæði hafið þau not af bók þessari, sem tilætluð eru, og ég fái líka kostnað minn endurgöldinn. Bessastöðum þann 20. júní 1833. Þorsteinn Jónsson.¹²

Á forsiðu *Lækningabókar fyrir almúga* er útgefandinn kynntur sem Þorsteinn Jónsson stud. theol. og um hann segir í *Íslenskum æviskrám*:

Þorsteinn Jónsson Kúld (25. nóvember 1807-20. nóvember 1859). Kaupmaður og bóksali í Reykjavík. Foreldrar: Síra Jón Jónsson að Auðkúlu (biskups Teitssonar) og kona hans Jörunn Þorsteinsdóttir, Jónssonar. Tekinn í Bessastaðaskóla 1826, varð stúdent 1831, með heldur góðum vitnisburði. Stundaði kennslu, var sýsluskrifari í Mýrasýslu 1837-8. Settist að í Reykjavík og kostaði bækur til prentunar ... Varð kaupmaður þar 1844. Gegndi ýmsum trúnaðarstörfum í þágu bæjarins ...²⁰

Jón Steffensen hefir fjallað nánar um þau handrit lækningabókarinnar, sem enn eru varðveitt og um prentsöguna alla⁴ og vísas til þess.

Um hvað fjallar Jón Pétursson í lækningabókinni?

Lækningabókin er á 222 síðum og er efninu skipt í tíu kafla:

- I. Um algengustu barnasjúkdóma á Íslandi (§1-69)
- II. Um kvenlega sjúkdóma (§70-107)
- III. Um almennustu sjúkdóma á körlum og konum (§108-216)
- IV. Um nokkra tilfallandi útvortis sjúkdóma (§217-272)
- V. Um blóðtökur (§273-287)
- VI. Um uppsölu- og búkhreinsandi meðöl (§288-)
- VII. Um klýster og stólpípúr (§298-305)
- VIII. Um spansflugur, sáley, hánka og baun (§306-312)
- IX. Um hvernig sjúkdómi skal lýsa fyrir fráverandi lækni (§313-317)
- X. Um læknisdóma, mæla og vigt (§318-320)

Titilsíða rits Jóns Péturssonar læknis, Lækningabók fyrir almúga, sem út kom í Kaupmannahöfn árið 1834. Ljósmynd: Helgi Bragason/Landsbóksafn Íslands - Háskólabókasafn.

Á síðu 223 hefst aðalregistur og er vísað til þeirra greina þar sem heitin koma fyrir. Síðan fylgir registur innlendra urta sem í bókinni eru nefndar, með þeirra bótanisku nöfnum, en Jón Pétursson taldi að þessar jurtir gætu komið í stað innfluttra jurta og vildi hann með því forða sjúklingum sínum frá óþörfum útgjöldum. Aftast er svo listi yfir þau 30 recept sem til er vísað í bókinni og eru þau hin sömu og vitnað var til í bréfi heilbrigðisráðsins í Kaupmannahöfn til landlæknis sem getið var hér að framan.

Hér ber að vekja athygli á því að bókin fær aukið vægi vegna fjölmargra athugasemda Sveins Pálssonar neðanmáls. Lætur hann Jón Pétursson jafnan njóta sannmælis og sé Sveinn annarrar skoðunar en Jón, færir hann fram gild rök.

Jón Pétursson fjallar ekki um fæðingar eða sængurlegu, enda hafði Halldór Brynjólfsson (1692-1752) biskup á Hólum stuðlað að því að ritið *Sá nýi yfirsetu kvenna skóli eður stutt undirvísun um yfirsetu kvenna konstina*²¹ var prentað á Hólum árið 1749 og var fyrsta kennslubókin í ljósmóðurfræði sem út kom á íslensku. Bragi Þorgrímur Ólafsson gekk frá textanum til prentunar á ný árið 2006 og í inngangi að verkinu eru greinargóðar upplýsingar um verkið, tilurð þess og viðtökur.²²

Í hvaða læknigarit visuðu Jón Pétursson og Sveinn Pálsson?

Jón Pétursson vísar í receptalistanum (No. 8) í „Herra Rósensteens Barnapillur“. Þar er augljóslega vitnað til sænska læknisins Nils Rosén von Rosenstein (1706-1773). Hann var kjörinn í Konunglegu sænsku vísindaakademíuna við stofnun hennar árið 1739 og þar var einnig með frá byrjun læknirinn Carl von Linné (1707-1778). Árið 1740 sóttu þeir báðir um prófessorsstöðu í grasfræði við Uppsalaháskóla. Heiðurinn féll Rosén í skaut, en árið eftir var Linné útnefndur prófessor í læknisfræði í Uppsölum. Árið 1742 sóttu þeir um konunglegt leyfi til þess að skiptast á embættum. Var það veitt og var samstarf þeirra gott úr því.

Sænska akademían tók sér snemma fyrir hendur að miðla vísindapekkingu til almennings í því skyni að bæta heilsufar þjóðarinnar. Af hálfu ríkisins voru uppi áform um að draga úr ungbarnadauðanum, því að um fjórðungur barna dó á fyrsta aldursári og um þriðjungur innan fimm ára aldurs. Rosén var falið að rita greinar um barnasjúkdóma og meðferð ungbarna fyrir Sænska almanakið sem kom út í 150.000 eintökum. Kom fyrsta greinin árið 1753 og sú síðasta árið 1771.

Árið 1764 kom út bók með því efni sem þá lá fyrir um barnasjúkdóma og varð Rosén þar með fyrstur manna til þess að gefa út sér-

staka kennslubók í þeim fræðum.^{23,24} Bókin náði mikilli útbreiðslu og fylgdu fjórar aðrar útgáfur á sænsku til 1851, sex á þýzku (1766-1798), tvær á hollensku 1768 og 1779 og ein á dönsku, sem Sveinn Pálsson vitnar til í skýringargrein við §42. Í §67 segir Sveinn að hinn „nafntogaði svenski herra af Rosenstein“ hafi skrifað bók eina um barnasjúkdóma og neðanmáls segir hann: „Þessi ágæta almúgabók er á dönsku snúin af Dr. medic. P. Chr. Abildgaard, og prentuð í Kaupmannahöfn 1769“. Auk þessa komu fram til 1798 út þýðingar bókarinnar í Englandi, á Frakklandi (þrjár útgáfur), Ítalíu (fjórar), Austurríki (tvær) og sitt hvor á tékknesku og ungversku.

Sveinn Pálsson vitnar í þýzka lækninn Christoph Wilhelm Friedrich Hufeland (1762-1836), sem sagður var jafn frægur heima fyrir og þeir Goethe, Herder og Schiller. Voru þeir andans jöfrar raunar í sjúklingahópi Hufelands meðan hann var líflæknir við hirðina í Weimar. Hufeland gaf út *Journal der practischen Arznei und Wundarzneikunde* á árunum 1795 til 1835 og safnrit um *System*

der praktischen Heilkunde á árunum 1818-1828. Þekktast verka Hufelands er ritgerðin *Makrobiotik oder Die Kunst, das menschliche Leben zu verlängern* (1797).²⁵ Hefir hann þar skilað til komandi kynslóða kenningum Hippókratesar, Aristótelesar og Galens um mikilvægi hollrar fæðu fyrir heilsuna og langlífi. Hufeland lagði þannig til heitið á næringarstefnu (*macrobiotics*), sem hefir öðlast nýtt líf á okkar tímum fyrir áhrif frá Austurlöndum. Það er áður nefnt rit Hufelands sem Sveinn Pálsson vitnar til í skýringargrein sinni við §68 í Lækningabók fyrir almúga. Ólafur Jónsson læknir hefir nýlega ritað ítarlega grein um Svein Pálsson og ævi hans og er vísað til þess.²⁶

Hér skal látið staðar numið en það er von mín að innan tíðar takist að endurútgefa ritið um iktsýkina, svo og og lækningabókina, með viðeigandi umfjöllun og skýringum. Jón Pétursson var slíkur andans afreksmaður, að hann á það skilið að honum sé verðugur sómi sýndur, þó seint sé.

Heimildir

- Blöndal LH, Jónsson V. Læknar á Íslandi. Sögufélagið, Reykjavík 1944.
- Jónassen JP. Um læknaskipun á Íslandi. Tímarit hins íslenska bókmenntafélags 1890; 11: 194-5, 226-8.
- Annáll níntíunda aldar. Safnað hefur sjera Pjetur Guðmundsson frá Grímsey. Útgefandi: Hallgrímur Pjetursson, Akureyri 1912; 1: 14-5.
- Steffensen J. Jón læknir Pétursson og lækningabók hans. Árbók Landsbókafans Íslands 1986; 12: 40-9.
- Flora Danica. Det er Dansk Vrtebog. Med største Fljød oc Umage elaboreret aff Simone Paulii Anatom. Chirurg. Ac Botan. Prentet i Kiøbenhavn aff Melchiore Martzan Aar 1648. 4°. 4 dele. 746 blade.
- Steffensen J. Flora Danica á Íslandi. Árbók Landsbókafans Íslands 1982; 8: 11-26.
- Peter Wagner, sem um árabíl starfaði í Botanisk Centralbibliotek í Kaupmannahöfn, hefir veitt eftirfarandi upplýsingar: Det er rigtigt, at Johann Gerhard König rejste på Island på vegne af Flora Danica og vendte hjem med en del frø, pressede planter og gouacher af tegninger. Jeg har gennemgået alle de bilag, der findes i de kongelige regnskaber (Chatol- og Partikulærkassen) og Jon Peturssons navn optraeder ikke i disse bilag. Det oprindelige komplette arkiv brændte i 1884. Det kan altså ikke påvises, at han har haft noget med værket at gøre. Det betyder ikke, at han ikke har haft med det at gøre, det betyder kun, at man ikke kan påvise, at det har været tilfældet. Da bevillinger fra den kongelige kasse normalt er tildelt bestemte personer, udbetales de tilhørende kontanter til dem. De kan derefter give dem videre. Det var dog indtil 1770 normalt sådan, at udgiveren Oeder fik lov til at udbetale evt. løn eller honorar direkte. Ved hjemkomsten fra Island f. eks. medbragte König en række tegninger for hvilke der udbetaltes et beløb, samtidig med at værket tegner fik en sum for at rette dem til eller tegne dem om. Jeg kan altså ikke henvise til arkivalisk dokumentation for, at Jón Petursson har fået direkte løn eller honorar for at bidrage til Flora Danica.
- Jónsson B. Íslenzkir Hafnarstúdentar. Bókauktáfan BS, Akureyri 1949.
- Pétursson J. Den saa kaldede Islandske Skiörbug, beskreven udi en kort afhandling af Johannes Petersen, Philosophiae Baccalaureo og Med[ic]inae Studioso. Sorøe, 1769. Trykt hos Jonas Lindgren, det Ridderlige Akademies Bogtrykker.
- Ísberg JÓ. Líf og lækningar. Íslensk heilbrigðissaga. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík 2005: 158.
- Jóns Péturssonar Handlækni Norðlendinga frá 1775 til 1801 Lækninga-Bók fyrir almúga. Yfirlesin, aukin og endurbætt af Landsphysikus Jóni Þorsteinssyni og Handlækni Sveini Pálssyni. Utgáfan með leyfi ens Konungliga Heilbrigðis-Ráðs af Þorsteini Jónssyni Stud. Theol. Kaupmannahöfn. Prentuð hjá Bókprykkjara S.L. Møller á kostnað Utgefara 1834.
- Stutt Agrip um Icktsyke eður Lidaveike, Hvar inne hun er wtmaalud, med fleirstum sínum Tegundum; Þar eru lögð Raad, hvørsu hun verde hindrud og læknud. Samaneteked af Jone Petus Syne, Chirurgo i Nordur-lande. ... Prentad aa Hoolum i Hialtadal, Af Gudmunde Jons Syne, 1782.
- Jónsson H. Evidence of Rheumatoid Arthritis in an Icelandic textbook from 1782. Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapets Árbok 1992.
- Jónsson H, Helgason J. Rheumatoid Arthritis in an Icelandic Textbook from 1782. Scand J Rheumatol 1996; 25: 134-7.
- Isl. Journ. 6, nr. 470 og 793. Skjalaskrár Þjóðskjalasafns Íslands B10, 16, 13, 1785, 1786.
- Þjskjs. Rtk. 42,2, 1786-1788, Islands Journal 7, fskj. nr. 104.
- Jón Pétursson. Orsakir til sjúkdóma á Íslandi, yfirhúfud. Rit þess Íslenska Lærdóms-ListaFélags. Ellefta Bindini fyrir arit MDCCXXX. Prentat í Kaupmannahöfn 1791 á kostnað Felagsins hjá Jóhann Rüdolph Thiele, 107-169.
- Jón Pétursson. Um líkamlega vidqæmni. Rit þess Íslenska Lærdóms-ListaFélags. Þrettanda Bindini fyrir arit MDCCXCII. Utkomit í Kaupmannahöfn 1794 á kostnað Felagsins hjá Jóhann Rüdolph Thiele, 184-228.
- Þjóðskjalasafn Íslands: Skjalasafn stiftamtmanns nr. 105, III. Þréf landlækni til stiftamtmanns 1795-1803.
- Íslenzkar æviskrár frá landnáms tímum til ársloka 1940. Tint hefir saman Páll Eggert Ólason, Reykjavík 1952; V. bindi: 217.
- Sá ný yfirsetu kvenna skóli eður stutt undirvisun um yfirsetu kvenna konstina, til almunnilegrar nytsemi samanskriðaður í dönsku og forbetaður af Balthazar Johann de Buchwald ... en á íslensku útlagður af velauerverðugum og mjögvellærdum Sr. Vigfúsa Jóns Syni prenti að Hitardal og prófasti í Mýra Sýslu ... Þrykkur á Hólum í Hjaltdal af Halldóri Eirikssyni 1749.
- Balthazar Johann de Buchwald. Sá ný yfirsetukvennskóli eður stutt undirvisun um yfirsetukvennakunstina. Bragi Þorgrímur Ólafsson bjó til prentunar og ritaði inngang. Söguspekingastifti, Hafnarfirði 2006.
- Underrättelser om Barnsjukdomar och deras Bote-Medel. Tilförene stycketvis utgifne uti små Almanachorna, nu samlade, tilökte och förbättrade af Nils Rosén von Rosenstein, Kongl[ig] Archiater, Riddare af Nordstj[ärnans] Orden. Stockholm, på Kongliga Wetenskapliga Academiens kostnad, tryckte hos Direkt[ör] Lars Salvius 1764. Textin er í heimild 21.
- Jägervall M. Nils Rosén von Rosenstein och hans lärobok i pediatrik. Studentlitteratur, Lund 1990.
- Christoph Wilhelm Friedrich Hufeland. Makrobiotik oder Die Kunst, das menschliche Leben zu verlängern. Jena: Akademische Buchhandlung 1797. Dönsk þýðing: Konst at forlænge det Menneskelige liv. Oversat af Werfel. Kjøbenhavn 1800.
- Jónsson Ó. Sveinn Pálsson, læknir og náttúrufræðingur. Fyrsti læknirinn í Vestur-Skaftafellssýslu. Dynskógar. Rit Vestur-Skaftafellinga, Vík 2009; 12; 29-49.

ENGLISH SUMMARY

Dissemination of medical knowledge to the public in Iceland by a country doctor 1782-1834

Jón Pétursson (1733-1801) was an apprentice of the first Chief Medical Officer of Iceland. In 1765 Pétursson enrolled in the Medical Faculty at the University of Copenhagen. In 1769 with the Faculties approval he published a monograph on the so called Icelandic Scurvy. In 1770-71 Pétursson served as ship's surgeon in the Royal Danish Navy on an expedition to the Mediterranean. In 1772-1775 he served as an assistant to the Chief Medical Officer and the newly appointed apothecary, who shared premises at Nes, Reykjavík. In 1775 he was appointed surgeon (chirurg) to the Northern District. Pétursson wrote two medical books while serving his district, both being prepared now for republication.

A. The Lækningabók fyrir almúga (Leechbook for common people) published posthumously 1834, edited by Sveinn Pálsson surgeon. It was undoubtedly inspired by the Swiss physician Tissot and his book *Avis au peuple sur sa santé ou traité des maladies plus fréquentes* 1761.

B. A treatise on rheumatism or disorder of the joints (Stutt ágríp um iktsýki eður lidaveiki, 1782). In Scand J Rheumatol 1996; 25; 134-7 the authors point out that Pétursson's description of what he calls arthritis vaga encompasses these essential features: It is common, chronic, destructive, inflammatory polyarthritis, sometimes with systemic manifestations. It affects people of all ages and has a female preponderance. They state that only rheumatoid arthritis fulfills these specifications. They conclude that medical history should give Pétursson credit for the first definite description of rheumatoid arthritis.